

WYCHOWANIE WEDŁUG SYRACYDESA

Jolanta Judyta Pudełko PDDM

Cała Księga Syracydesa została określona jako „wychowanie”: „Naukę mądrości (παιδείαν συνέσεως) i rozumu spisałem w tej księdze, ja Jezus, syn Syracha, syna Eleazara, jerozolimczyk, który mądrość serca mego wylałem jak obfity deszcz” (Syr 50,27)¹. Nauka ta zostaje spisana przez Żyda przeżywającego głęboko świadomość swojej tożsamości i historii, a z drugiej strony otwartego na świat i jego nowość. Czy można więc uznać dzieło Ben Syracha jako przykład hellenizmu przenikającego nauczanie żydowskie? Skąd wynika nacisk na edukację, wychowanie? Czy jest to efekt otwarcia się na kulturę grecką, czy też wynika z gorliwego przyłgnięcia do zaleceń Prawa (Pwt 6,7)?² A może wnikliwe rozważanie obecności Boga w historii Izraela przeniknęło i ten wymiar życia ludz-

¹ Tekst grecki Księgi Syracydesa na podstawie: *Sapientia Iesu Filii Sirach* (ed. J. ZIEGLER) (Septuaginta: Vetus Testamentum graece auctoritate Societatis Göttingensis editum XII,2; Göttingen ²1980). Tłumaczenie polskie posiłkuje się Biblią Tysiąclecia: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. W przekładzie z języków oryginalnych opracował zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich (Poznań ⁴1996). Tam, gdzie było to konieczne, dla lepszego oddania wersji greckiej zostały wprowadzone zmiany w tłumaczeniu.

² Por. L.H. FELDMAN, *Judaism and Hellenism Reconsidered* (Leiden – Boston 2006) 27n.

kiego. W myśl Syr 18,13: „Miłosierdzie człowieka – nad jego bliźnim, a miłosierdzie Pana – nad całą ludzkością: On karmi, wychowuje, poucza i zawraca jak pasterz swoją trzodę”.

1. WYCHOWANIE W TRADYCJI BIBLIJNEJ A HELLENISTYCZNA PAIDEIA

Początkowo Izrael nie posiadał tradycji wychowania w rozumieniu psychologicznym i pedagogicznym. Na pierwszy plan wysuwała się reguła świętości (Kpł 20,26: „Będziecie dla Mnie święci, bo Ja jestem święty, Ja Pan, i oddzieliłem was od innych narodów, abyście byli moimi”), która wzywała do doskonałości w sensie moralnym i kultycznym³. Edukacja polegała na przekazywaniu i wpajaniu istotnych zasad, co odbywało się w środowisku rodzinnym (Pwt 6,6-9; 11,18-20). Powstawały też ośrodki edukacji w okresie monarchii. Po wygnaniu babilońskim wychowanie łączyło się z przekazywaniem Tory. Zainicjowana przez Ezdrasza reforma miała kształtować edukację powygnaniowej wspólnoty (por. Pwt 31,12-13; 2 Krn 17,7-9). Wspólnotowe czytanie Tory stało się nieodłącznie związane z instytucją synagogi⁴. W okresie hellenistycznym rozpowszechniła się publiczna edukacja, a Księga Syracyclesa staje się przykładem troski o takie nauczanie⁵. Wraz z narastającą hellenizacją Palestyny rozpowszechniły się też wzorce związane w edukacją hellenistyczną⁶. Nie

³ Por. G. BERTRAM, „παίδεω, παιδεία, παιδευτής, ἀπαιδευτος, παιδαῖω γωός”, *TDNT* V, 596-625.

⁴ Por. D. BARTOSZEWICZ, „Reforma Ezdrasza i Nehemiasza jako fundament rabinicznej przebudowy judaizmu”, *WST* 17 (2004) 21-29. K. PILARCZYK, „Hebrajskie teksty literackie w liturgii synagogałnej”, *Studia Judaica* 1 (1998) 50-65.

⁵ Por. A. DEMSKY, “Education Jewish. In the Biblical Periode”, *Encyklopaedia Judaica* VI, 159-169.

⁶ Por. M. HENGEL, *Giudaismo ed Ellenismo*. Studi sul loro incontro, con particolare riguardo per la Palestina fino alla metà del II secolo a. C. (Brescia 2001) 279.

można jednak rozumieć hellenizmu jedynie jako synkretycznego kultu, który mógłby zagrozić religii żydowskiej. H.V. Kieweler porównuje napór hellenizmu do wcześniejszych obcych wpływów, które oddziaływały, choć bez sukcesu, na Izraelitów podczas ich długiej i zawiłej historii⁷. Nie do końca można zgodzić się z tą opinią. Hellenizm inaczej oddziaływał niż wcześniejsze podboje⁸. To sposób funkcjonowania społeczeństw, handlu, relacji międzyludzkich, obyczajowości, nauki, sztuki, kultury fizycznej, a nawet prowadzenia wojny. Tę kulturę kształtowały również prądy filozoficzne owego czasu. Choć pojawiają się różne opinie dotyczące reakcji Żydów na hellenizację, to do czasów prześladowań religijnych związanych z rządami Seleucydów (od 198 r. przed Chr.) oraz z powstaniem machabejskim (167-165 przed Chr.), obraz hellenizacji Palestyny nie miał zbyt groźnych skutków. Istnieją opinie, iż Syracydes dokonał syntezy swojego nauczania, aby powstrzymać greckie wzorce wychowania⁹ lub przynajmniej

⁷ „Aber in dieser Zeit war das Problem der Assimilation nicht neu. Zur Zeit der Eigenstaatlichkeit des Nord – und Südreiches hat es immer Schwierigkeiten der Anpassung bzw. der Übernahme oder Ablehnung kanaänischer Religions – oder Kulturelemente gegeben. Israel war ein Teil des Orients, was so viel besagt, daß es sich immer mit einer kulturell und religiös andersartigen Umwelt auseinandersetzen musste”. H.V. KIEWELER, *Ben Sira zwischen Judentum und Hellenismus* (Frankfurt/M 1992) 263.

⁸ Oprócz masowego napływu do Judei greckich urzędników, kupców i żołnierzy zasadniczą rolę w hellenizacji podbitych terenów odgrywały nowe miasta: „Prawdopodobnie najbardziej skutecznym sposobem propagowania hellenizmu w nowych rejonach świata było zakładanie nowych miast greckich lub też restytuowanie już istniejących, znanych jako polis”. L.I. LEVINE, „Okres hellenistyczny. Aleksander Wielki. Powstanie i upadek dynastii hasmonejskiej”, *Starożytny Izrael* (red. H. SHANKS) (Warszawa 1994) 247-284.

⁹ „Er (Ben Sira) hasst das Griechentum und die Griechen wie die kleinen heidnischen Nachbarvölker von ganzem Herzen... In der Tat ist von griechischen Einfluss bei ihm nichts zu entdecken“. R. SMEND, *Die Weisheit des Jesus Sirach, mit Unterstützung der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen* (Berlin 1906) XXIV.

je zignorować¹⁰, jednak – z drugiej strony – w samym jego dziele są one obecne. T. Middendorp, zestawiając wersety Księgi Syracydesa z fragmentami różnych autorów, wskazuje na zależność Syracydesa od greckiej i hellenistycznej literatury, filozofii, autorów, tematyki¹¹.

Syracydes w swym dziele często odnosi się do wychowania, kształcenia, nauki, a dowodem tego jest użycie terminu παιδεία (31 razy) oraz παιδέω (14 razy). Odnosi się też do tego zagadnienia, nie używając wprost tych terminów, mówiąc np. o mądrości. Zasadniczo terminy te oznaczają wysiłek wychowania oraz kształcenia skierowany do młodego pokolenia, a wypracowany przez starożytnych Greków¹². Znajdujemy tu szereg znaczeń. Znaczenie rzeczownika παιδεία można określić jako „wychowanie dzieci, ćwiczenie i uczenie, wychowywanie, kultura umysłowa, wiedza, wychowanie i wykształcenie, hodowla drzew, umiejętność plecenia liny z papirusu, kara, nauczka, młodość, wiek młody, dzieciństwo, młodzież”¹³. Czasownik παιδέω podobnie: „wychowywać dziecko, wykarmić, uczyć, kształcić, wychowywać, tresować, ćwiczyć w gimnastyce i muzyce, uobyczajniać, nauczać skromności, wymagań, poprawiać, karcić, karać”¹⁴. Jednak to greckie słowo

¹⁰ A. SISTI uważa, że Syracydes w swej niechęci do hellenizmu nie walczy z nim, lecz go ignoruje, przedstawiając przeciwne kontrargumenty: “Certo, Ben Sirac è nettamente in contrasto con l’ellenismo e vi si oppone vigorosamente, pur senza mai venire alla polemica diretta e aperta, quasi rifiutasse di prendere in considerazione l’avversario e si contentasse di opporgli i suoi argomenti positivi”. A. SISTI, „Riflessi dell’epoca premaccabaica nell’ Ecclesiastico”, *RivBibl* 12 (1964) 215-257.

¹¹ Autor wykazuje w stu miejscach podobieństwo sentencji Syracydesa do dzieł: Ezopa, Platona, Sofoklesa, Homera, Achikara, Ksenofonta, Herodota, Arystofanesa, Menandra, Epikura, Hezjoda, Demokryta, Pitagorasa, Heraklita. T. MIDDENDORP, *Die Stellung Jesu Ben Siras zwischen Jugentum und Hellenismus* (Leiden 1973) 13-26; por. J.L. CRENSHAW, *Old Testament Wisdom. An Introduction* (Kentucky 1998) 149.

¹² Por. G. BERTRAM, „παιδέω, παιδεία, παιδευτής, ἀπαιδευτος, παιδαγωγός”, 596n.

¹³ Z. ABRAMOWICZÓWNA, *Słownik grecko-polski II* (Warszawa 1962) 362.

¹⁴ Tamże, 363.

wyraża nie tylko „zespół czynności przygotowawczych, z których się składa wychowanie, lecz jako oznaczające coś dokonanego, tak jak my tego określenia używamy, mając na myśli stan umysłu w pełni rozwiniętego, który wszystkie swe uzdolnienia doprowadził do rozkwitu; stan umysłu człowieka, który się naprawdę stał człowiekiem”¹⁵. W Piśmie Świętym terminy παιδεία oraz παιδέω oddają najczęściej hebrajski rdzeń יסר (jsr) oraz pochodzący od niego rzeczownik מוסר (mūsār)¹⁶. Rdzeń יסר (jsr) oznacza „karać, napominać” (np. Pwt 22,18; Prz 19,18; 29,17), konsekwentnie rzeczownik מוסר (mūsār) dotyczy „karania, karcenia, napominania oraz efektu karcenia czyli korekty, nauki” (np. Prz 1,8; 5,23; 13,1; Jr 5,3; Oz 5,2)¹⁷.

Pierwszym wychowawcą człowieka w Biblii jest Bóg. Od Niego pochodzą wszystkie inne instancje wychowawcze. Nawet jeśli karcenie ze strony Boga wydaje się trudne do przyjęcia, to jest to zawsze droga ku życiu, a przyjęcie korekty staje się następnie ekwiwalentem mądrości, co nie dotyczy wyłącznie wieku młodzieńczego, ale ma na celu gruntowanie charakteru dorosłych. Celem wychowania jest zdobycie mądrości, karności, nabycie poznania, właściwej mowy, prawości i słusznego zachowania¹⁸. W LXX terminy παιδεία oraz παιδέω, choć przekazywały różne odcienie znaczeń hebrajskiego rdzenia יסר (jsr), jednak wprowadzały rozumienie odnoszące się do wychowania i kształcenia dzieci, oraz nacisk na formację intelektualną, co też nadaje samemu Bogu bardziej antropomorficzne kształty¹⁹. Potwierdza to Pwt 8,5, gdzie wersja grecka podkreśla pozycję Boga jako edukatora: „Uznaj w sercu, że jak wychowuje (יִסֵּר/ παιδέουσαι) człowiek swego syna, tak Pan, Bóg twój, wychowuje (מְיַסֵּר/ παιδεύσει) ciebie”.

¹⁵ H. I. MARROU, *Historia wychowania w starożytności* (Warszawa 1969) 153.

¹⁶ Por. M. SÆBØ, „יסר, jsr PUNIRE”, *Dizionario Teologico dell'Antico Testamento* I (ed. E. JENNI – C. WESTERMANN) (Torino 1982) 638-642.

¹⁷ Por. Tamże, 640.

¹⁸ Por. G. BERTRAM, „παιδέω, παιδεία, παιδευτής, ἀπαιδευτος, πᾶ ἰδαγωγός”, 608.

¹⁹ Por. Tamże, 618.

Jaki kształt wychowania prezentuje wobec tego Syracides? Czy „paideia” w jego wydaniu ma kształt zakorzeniony w hebrajskim, czy greckim sposobie myślenia? Odniesienie się do wybranych tekstów z Księgi Syracyclesa, które ukazują wychowanie w różnych kontekstach, pomoże zdobyć pewnen ogląd rozumienia tej kwestii u żydowskiego mędrca.

2. WYCHOWANIE PROWADZI DO ZDOBYCIA MĄDROŚCI

Mądrość to największy dar Boga, który pozwala człowiekowi doświadczać czegoś z istoty samego Boga. Ostatecznym celem wysiłku wychowania w tradycji biblijnej była mądrość. W Księdze Syracyclesa zauważa się łączność między mądrością a bojaźnią Pańską, stąd i wychowanie będzie z niej czerpać. Obecność darów Bożych w procesie wychowania nie zakłada, że będzie on się dokonywał bez trudu. Wychowanie ku mądrości oznacza też pełen bólu trud, który stanie się owocny dla tego, który go podejmuje. Podstawą wychowania i zdobycia mądrości jest Tora, w której zawarł Bóg swoje pouczenia i wzywa, aby czynić z niej użytek.

2.1. Wychowanie w bojaźni Pańskiej

Sam początek Księgi Syracyclesa zwraca uwagę na cel literatury mądrościowej: mądrość Boża²⁰. Pierwszy poemat o mądrości ukazuje jej pochodzenie od Boga (1,1), jej obecność w świecie stworzonym (1,9), który jednak ostatecznie pozostaje dla człowieka zagadką. Mądrość Boga przerasta człowieka, on sam nie jest w stanie jej pojąć, zrozumieć, ogarnąć (1,2-3). Tylko ci posiadają mądrość,

²⁰ Por. P. W. SKEHAN – A. A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes* (AB 39; Doubleday 1987) 138n.

którym to zostanie dane od Boga²¹. Według 1,10 są to ci, którzy miłują Boga. Czy istnieje zatem sposób, aby przynależć do grona uprzywilejowanych? Autor odpowiada na to pytanie słowami kolejnego poematu o bojaźni Pańskiej (1,11-30). Bojaźń Pańska to następny ważny temat, obecny w księdze, który stanowi odpowiedź człowieka Bogu, postawą pełną szacunku, respektu, przyjęcia Bożego prawa i Bożej woli, człowiek jawi się jako zależny do Boga. Tego rodzaju postawa umożliwi wejście na drogi mądrości (1,14). Wyjaśnianie, czym jest bojaźń Pańska, zawiera się w pierwszej części poematu (ww. 11-13), kolejne wersety tej części (14-20) ukazują jej powiązanie z mądrością. Druga część poematu (ww. 22-30) koncentruje się kwestiach praktycznych, wskazuje cechy wiążące się z postawą bojaźni i jej przeciwne²². Cierpliwość (1,23-24), pobożność (1,25), wierność przykazaniom (1,26) stanowią wyznacznik człowieka kierującego się bojaźnią Pańską. Gniew (1,22), podwójność (1,28), obłuda i wywyższanie się (1,29) to cechy człowieka, który nie respektuje Boga. W 1,27 mędrzec dokonuje ciekawego zestawienia. Łączy razem mądrość (σοφία), bojaźń Pana (φόβος κυρίου) oraz wychowanie (παιδεία): „Bowiem mądrość i wychowanie (παιδεία) to bojaźń Pana, a w wierności i łagodności ma On upodobanie”. Jaka między nimi występuje zależność? Wszystkie trzy rzeczowniki użyte są w mianowniku, a „mądrość” zostaje połączona z „wychowaniem” za pomocą spójnika „i” (καί). Wychowanie jest więc procesem powiązaniem z mądrością i bojaźnią Pańską. Wydaje się, że w tym przypadku autor niejako identyfikuje mądrość i bojaźń Pańską, używając zamiennie obu znaczeń. Gdy wcześniej od bojaźni Pańskiej uzależniał wejście na drogi mądrości (1,14), tu mądrość powiązana z wychowaniem

²¹ A. MINISSALE uważa, że od samego początku autor czyni subtelną aluzję, jakoby Izrael był uprzywilejowanym odbiorcą mądrości Bożej z racji przymierza, o czym powie wprost w 17,9-12. A. MINISSALE, *Siracide: le radici nella tradizione* (Brescia 1988) 30n.

²² Por. P. W. SHEHAN – A. A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 142n.

stanowi element bojaźni Pańskiej²³. W 1,16 bojaźń Pana zostaje określona jako „obfitość mądrości” (πλησμονὴ σοφίας), a w 1,18 jako „korona mądrości” (στέφανος σοφίας). Kiedy w ww. 22-30 pojawiają się pozytywne i negatywne postawy, autor mówi też o „skarbcach mądrości”, które zawierają przypowieści wiedzy (1,25), oraz uzależnia zdobycie mądrości od zachowywania przykazań (1,26). W ww. 25-27 Syracydes dokonuje więc swoistej syntezy: bojaźń Pańska, mądrość, dar Boży, wychowanie, zachowywanie przykazań²⁴. Biorąc pod uwagę kontekst, mówiący o praktycznych postawach ludzkich, zarówno mądrość, jak i bojaźń Pańska zostały ukazane jako suma Bożego daru i wysiłku człowieka. Mądrość to nie tylko niedosiężny przymiot Boga, ale i synteza ludzkiego doświadczenia, zbioru myśli mędrców dotyczących świata i człowieka, a bojaźń Pańska to również coś, czego się można nauczyć²⁵. W Księdze Przysłów 15,33 znajduje się bardzo podobna myśl: „Bojaźń Pana to karność mądrości, a przed chwałą pokora” (הַיִּהוּה מוֹסֵר הַקְּבוּצָה וְלִפְנֵי כְבוֹד עֲנָוָה²⁶). LXX nieco modyfikuje tekst hebrajski: „Bojaźń Pańska to wychowanie i mądrość, a odpowiedzieć jej to początek chwały” (φόβος θεοῦ παιδεία καὶ σοφία καὶ ἀρχὴ δόξης ἀποκριθήσεται αὐτῇ²⁷). W Syr 1,27 drugi stych wersetu uwypukla dwie cechy, w których Bóg ma upodobanie: „wierność i łagodność”. Termin „wierność” (πίστις) może oznaczać również „ufność, zaufanie, rzetelność, wiara, uwierzytelnienie, poręka, gwarancja, zapewnienie, argument, dowód, świadectwo, depozyt, zadatek, polityczna opieka, protektorat”. W Syr 15,15 identyfikuje się z wy-

²³ P.W. SKEHAN podkreśla to w swoim tłumaczeniu 1,27a: „Fear of the Lord is wisdom and discipline” (P. W. SKEHAN – A. A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 141).

²⁴ Por. tamże, 145.

²⁵ Por. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus or the Wisdom of Jesus Son of Sirach* (Cambridge 1974) 14.

²⁶ Tekst hebrajski na podstawie: *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (ed. K. ELLIGER – W. RUDOLPH) (Stuttgart 51997).

²⁷ Tekst grecki na podstawie: *Septuaginta* (ed. A. RAHLFS) (Stuttgart 81965).

pełnieniem przykazań, a w 22,23 oznacza właściwą relację wobec bliźniego. Druga postawa to „łagodność, łaskawość, delikatność, życzliwość” (πραύτης). Człowiek powinien w łagodności prowadzić swoje sprawy (3,17), odpowiadać łagodnie (4,8), łagodność ma wyznaczać postawę wobec siebie samego (10,28), a łagodność kobiety odmienia życie jej męża (36,23). Ciekawe, że opiewając Mojżesza w 45,4, mędrzec określił go za pomocą wyżej wymienionych cech: „W wierności i łagodności go uświęcił, wybrał go ze wszystkich żyjących” (ἐν πίστει καὶ πραύτητι αὐτὸν ἡγίασεν ἐξελέξατο αὐτὸν ἐκ πάσης σαρκός)²⁸. Jeżeli więc człowiek połączy w swoim życiu mądrość pokoleń, uczyni ją przedmiotem kształcenia, wychowywania, zbliży go to do postawy bojaźni Pańskiej. Człowiek, który otwiera się na kształcenie, wychowanie, stopniowo dochodzi do postaw, które są miłe Bogu.

2.2. Mądrość wymaga trudu wychowania

Jednak osiągnięcie wyżej wymienionych cech i wartości stanowi swoisty ideał, który wcale nie jest prosty do zdobycia. Mędrzec przestrzega swoich uczniów, że wychowanie kosztuje wiele trudu i wyrzeczeń. Kolejny poemat o mądrości (Syr 4,11-19) ukazuje początkowo wielkie przywileje związane z nabyciem mądrości (ww. 11-15: wywyższenie, wesele, chwała, umiłowanie przez Pana, sąd nad narodami, obecność mądrości we własnym rodzie). Kolejna część poematu ukazuje swoisty test, jaki spotka kandydata na osiągnięcie mądrości²⁹. Tekst ten wynika z trudu, udreki związanej w wychowaniem, kształceniem (4,17): „Gdyż początkowo przewrotnie prowadzić go będzie, bojaźń i przerażenie sprowadzi na niego, dręczyć go będzie swoją nauką (ἐν παιδείᾳ αὐτῆς), aż nabierze zaufania do jego duszy i wypróbuje go przez swe nakazy”. Idea próby znana jest w Starym Testamencie (por. Rdz 22,1;

²⁸ Zob. P. W. SHEHAN – A. A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 146.

²⁹ Por. tamże, 172.

Wj 15,25; 16,4; 20,20; Pwt 8,2.16; 13,4; 2 Krn 32,31). W Syr 4,17 oprócz lęku pojawia się „dręczenie nauką”. Czasownik βασανίζω oznacza „trzeć o kamień probierczy, próbować, badać, badać na torturach, torturować, być nękanym przez chorobę, dręczyć”. A zatem kształcenie, wychowanie wiąże się ze swoistą udręką, bólem, czymś mało przyjemnym. Jedynie ten, kto przyjmie początkowe trudności, jest godzien pozyskać mądrość. Udręka będzie trwała aż do czasu zakończenia próby, tzn. do nawiązania swoistej więzi między mądrością a duszą ucznia, oraz sprawdzenia, czy uczeń jest wierny przykazaniom mądrości. Początkowe udręki, zakłopotanie, zniechęcanie powoli będą ustępować, a radość zajmie ich miejsce (4,18)³⁰. Istnieje jednak możliwość odrzucenia próby i drogi kształcenia (4,19). W takim razie człowiek zostaje pozostawiony samemu sobie i wydany w moc własnego upadku.

2.3. Tora jako narzędzie wychowania

W centralnym miejscu Księgi Syracydesa znajduje się poemat o uosobionej mądrości, pochwała mądrości (24,1-33)³¹. Po wprowadzeniu (ww.1-2), mądrość opowiada o swoich początkach (ww. 3-7), następnie o swoim zamieszkaniu w Izraelu (ww. 8-12). Piękno i wartość mądrości wyrażają obrazy zawarte w kolejnych wersetych (13-17), posługujące się motywami roślin oraz aromatycznych żywic i pachnidel używanych w kulcie świątynnym. Mądrość nawołuje i wzywa, aby czerpać z jej bogactwa (ww. 19-22). W końcu następuje wyjaśnienie, że tą mądrością jest „księga przymierza Boga Najwyższego, prawo, które przykazał nam Mojżesz” (w. 23: βίβλος διαθήκης θεοῦ ὑψίστου νόμον ὃν ἐνετείλατο ἡμῖν Μωυσῆς; por. Pwt 33,4). Kolejne wersety (ww. 25-29) ukazują działanie Tory, a poemat kończy się ukazaniem roli mędrca, przekaziciela mądrości (ww. 30-33). W niezwyklej sposób autor

³⁰ Por. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus*, 28.

³¹ Por. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus*, 119nn.; P.W. SKEHAN – A.A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 327nn.

przedstawia Torę³². W ww. 25-27 został użyty obraz rzek³³: „Zalewa ono mądrością jak Pizson i jak Tygrys w dniach nowych płodów; obficie napęlnia rozumem jak Eufrat i jak Jordan w czasie żniw; wylewa naukę (παιδείαν) jak Nil³⁴ lub Gichon w czasie winobrania”. Pojawiają się trzy pary rzek. Pizson to rzeka identyfikowana z ogrodem rajskim (Rdz 2,11), Tygrys i Eufrat – długie i obfitujące w wodę rzeki Mezopotamii, Jordan – mała rzeka otwierająca wejście do ziemi obiecanej, Nil potężna i życiodajna rzeka Egiptu oraz Gichon, wymieniany wśród rajskich rzek (Rdz 2,13)³⁵. Działanie rzek wyraża działanie Księgi Prawa. Słyszcy się więc o zalewaniu mądrością (ὁ πῦμπλῶν σοφίας), napęlnianiu rozumem (ὁ ἀναπληρῶν σύνεσειν) oraz wylewaniu nauki (ὁ ἐκφαίνων παιδείαν). Idea jest bardzo czytelna. Tak jak rolnik nie może oczekiwać plonów ziemi bez życiodajnego działania wody, tak i Izraelita nie rozwinie swojego życia duchowego, więzi z Bogiem bez odniesienia do objawienia zawartego w prawie Mojżesza³⁶. Nie bez znaczenia jest obfitość rzek, która nieustan-

³² „This book appears therefore as a model collection of examples planned by God. As a valuable inheritance it is a material, from which one can learn and which one has to retain for future generations”. F.V. REITERER, „The interpretation of the Wisdom tradition of the Torah within Ben Sira”, *The Wisdom of Ben Sira. Studies on Tradition, Redaction, and Theology* (ed. A. PASSARO – G. BELLIA) (Berlin – New York 2008) 224.

³³ Por. A. MINISSALE, *Siracide*, 128.

³⁴ W tekście greckim jest tutaj termin „światło” φῶς, co mogłoby stanowić odczytanie hebrajskiego słowa „Nil” (נִיל) jako „światło” (אור). Tekst syryjski natomiast posiada wariant „rzeka” (ܚܝܘܠܐ), co odnosi się do Nilu. Do Nilu odnosi się też nazwa Gichon i jego jesienny wylew podczas winobrania. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus*, 124n.; P.W. SKEHAN – A.A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 330; por. N. CALDUCH-BENAGUES – J. FERRER – J. LIESEN, *La Sabiduría del Escriba, Wisdom of the Scribe*. Diplomatic Edition of the Syriac Version of the Book of Ben Sira according to Codex Ambrosianus, with Translations in Spanish and English (Biblioteca Midrásica 26; Estella 2003) 165.

³⁵ Por. P.W. SKEHAN – A.A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 336n.

³⁶ Por. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus*, 125.

nie zadziwia swoją niewyczerpalnością. To też aluzja do niespożytych pokładów mądrości, wiedzy, nauki zawartych w Torze³⁷. Tora posiada funkcje teologiczne, stanowi słowo Boga i słowo o Bogu. W niej Bóg się objawia. Zawiera teologiczną wizję historii, zasady i reguły dotyczące postępowania w codziennym życiu oraz objawienie Bożego planu. Jej spisanie ułatwia przekaz następnym pokoleniom³⁸. Zostaje więc przedstawiona jako środek kształcenia, wychowania i zdobywania mądrości.

3. RÓŻNE ODPOWIEDZI CZŁOWIEKA

Ludzie różnie reagują na proces wychowania. Syracyles zwraca uwagę, że są tacy, którzy nie chcą podjąć tego trudu w młodości, co owocuje w późniejszych latach wielką szkodą dla osób niewychowanych, jak i dla ich otoczenia. Wychowanie powinno być podjęte od młodości. Jest to długi proces i jego efekty mogą być widoczne po latach. Człowiek głupi, zamknięty, nie doceni wartości trudu rozwijania własnej osoby. Osoba mądra natomiast przyjmie trud w nadziei, że stanie się on owocny. Tego rodzaju podejście w najwyższym stopniu objawia życie mędrca.

³⁷ „Therefore God’s will (νόμος) passed on by Moses has such importance because it contains the σοφία / wisdom: «It overflows, like the Pishon, with wisdom, and like the Tigris at the time of the first fruits» (Sir 24:25). I see the comparison with the splendid rivers Pishon and Euftrat as a reference to the abundance and the impossibility of such a river drying up. It certainly brings fruits (the time of the first fruits). Sira’s listeners should learn from it, that God offers abundance in theoretical, as well as practical knowledge to those who listen to *His* word. The water is a reference to the liquid necessary for life. In the same way that water is necessary for life, so too is wisdom found in νόμος, ὃν ἐνετείλατο ἡμῖν Μωϋσῆς. necessary”. F.V. REITERER, „The interpretation of the Wisdom tradition of the Torah within Ben Sira”, 224.

³⁸ Tamże, 228.

3.1. Odrzucenie wychowania

Siedem razy Syracyles używa terminu, który oznacza człowieka „bez wychowania”³⁹ (ἀπαίδευτος): 6,20; 8,4; 10,3; 20,19; 20,24; 22,13; 51,23. Co stanowi kryterium oceny i identyfikacji takiej osoby? Jest to ten, którego przeraża trud kształcenia i długotrwałe oczekiwanie na jego efekty (6,20). Taki człowiek, jeśli będzie władcą, przyczyni się do zguby swojego ludu (10,3). Człowiek niewychowany objawia się poprzez swoją mowę, brak mu wyczucia, kiedy należy podjąć jakiś temat (20,19), nieustannie towarzyszy mu kłamstwo (20,24). Należy więc unikać takich osób (8,4), są one również przyczyną wstydu rodziców (22,3). Czy w takim razie jest to sytuacja nieodwracalna? Nie, gdyż to właśnie ignoranci zostają zaproszeni, aby rozpoczęli swoje kształcenie (51,23): „Zbliźcie się do mnie, wy, którym brak wykształcenia (ἀπαίδευτοι), i zatrzymajcie się w domu nauki”.

3.2. Wychowanie od młodości

Aby nie znaleźć się w sytuacji opisanej powyżej, mędrzec zaleca wychowanie od wczesnej młodości. Pojawiają się zalecenia skierowane do ojców, aby wychowywali, kształtowali swoje dzieci. „Masz dzieci? Wychowuj (παίδευσον) je, zginaj im karki od młodości!” (7,23). W 30,1-13 pojawiają się wzmianki o pozytywnych efektach wychowania oraz przestrogi wobec zbytnej pobłażliwości. „Kto wychowuje (ὁ παιδεύων) swego syna, będzie miał z niego pociechę i dumny będzie z niego między znajomymi” (30,2). „Wychowuj (παίδευσον) syna swego i używaj do pracy, abyś nie został zaskoczony jego beczelnością” (30,13). Oczywiście wychowywanie według Syracylesa nie dotyczy wyłącznie dzieci czy osób młodych. Jeśli zauważa się poważne braki w zachowaniu starszej osoby, mędrzec radzi, aby nie wstydzić się jej przypomnieć (zob. 42,8). Fragment 6,18-37 natomiast zo-

³⁹ Z. ABRAMOWICZÓWNA, *Słownik grecko-polski I*, 237.

staje skierowany do samego młodzieńca, ucznia. Werset 18 stanowi zachętę, która zawiera już zapowiedź rezultatów: „Synu, od młodości swej wybieraj naukę (παιδείαν), a będziesz ją znajdował aż do siwizny” (6,18). Nabycie mądrości wymaga dyscypliny, ale jednocześnie i czasu, stąd wymaga wielkiej cierpliwości. Stopniowo autor zaleca wytrwałość wobec ciężkiej pracy kształcenia (ww. 18-22), następnie wskazuje na jej pozytywne efekty (23-31) oraz daje wskazówki i zachęty dla gorliwego ucznia (ww. 32-37)⁴⁰. Jednak w. 18 stanowi sentencję, która określa temat dla całego poematu 6,18-37⁴¹. Wychowanie człowieka ma się rozpocząć od młodości. Nie ma tu ściśle określonego wieku, ale termin „młodość” (νεότης) zawiera też w sobie ideę młodzieńczego zapału, lekkomyślności, nierozwagi⁴², a zatem wychowanie służy temu, aby młodzieńczą energię ukierunkować na właściwe tory. Człowiek od młodości ujawnia skłonność do zła (por. Rdz 8,21). Jeżeli więc stosunkowo szybko nie rozpocznie pracy nad sobą, czas wieku dojrzałego i starości może okazać się wielkim rozczarowaniem (por. 25,3): „Jeśli w młodości nie nazbierałeś, jakim sposobem znajdziesz na starość?”. Staranie się o naukę zostało wyrażone w 6,18 za pomocą trybu rozkazującego czasownika ἐπιλέγω, użytego tylko w tym miejscu w Księdze Syracydesa, a który wśród różnych znaczeń wyraża również czynność wybierania⁴³. Tak więc kształcenie młodego człowieka odnosi skutek wtedy, kiedy stanie się to jego własnym, wolnym wyborem. Nie wystarczy nacisk rodziców, o czym mówił mędrzec w 7,23. Jednak wybór wychowania, nauki, będzie trwał do końca życia. O tym mówi drugi stych 6,18. Rzeczownik „siwizna” (πολιά) stanowi synonim starości (Rt 4,15; 1 Krl 2,6), co ma być równoznaczne z powagą, mądrością, godnością

⁴⁰ Por. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus*, 39.

⁴¹ Por. P.W. SKEHAN – A.A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 192.

⁴² Por. Z. ABRAMOWICZÓWNA, *Słownik grecko-polski II*, 202.

⁴³ Czasownik ten oznacza między innymi: „mówić przy tym, przytaczać, nazywać, wypowiedzieć, przyznać, zarzucać, wybrać, obmyślać, troszczyć się, brać pod uwagę, spodziewać się, czytać, omawiać, powtórzyć”. Z. ABRAMOWICZÓWNA, *Słownik grecko-polski I*, 247-248.

(2 Mch 6,23; 15,13; Syr 25,4). Czy jednak dopiero starość człowieka objawić ma jego wartość? Dopiero wtedy będzie znajdował mądrość? Nie jest to wykluczone, że osiągnięta wcześniej mądrość stanie się „siwizną”, znakiem prawdziwej dojrzałości człowieka (Mdr 4,9). Sam proces wychowania, dochodzenia do mądrości jest jednak niezmiernie trudny. Mędrzec opisuje go w dalszej części poematu 6,18-37. Aby dobitniej oddać proces kształcenia, posługuje się obrazami, które mają na celu wyrazić trud zdobywania i radość posiadania mądrości⁴⁴. Będzie to praca na roli (w. 19), dźwiganie kamienia (w. 21), uwięzienie (ww. 24,29), w końcu pojawia się pozytywny efekt wysiłku, mądrość stanie się zaszczytną szatą człowieka (w. 30n.).

3.3. Wychowywanie głupiego i mądrego

Perykopa 21,1-10 ukazuje czytelnikowi zło grzechu. Mędrzec przestrzega swoich uczniów, aby błagali Boga o przebaczenie za swoje grzechy i starali się ich więcej nie popełniać. Grzech jest wielkim złem dla człowieka i prowadzi go do jeszcze gorszego końca. W 21,6 mędrzec zwraca uwagę na rolę upomnienia, które może dopomóc w odsunięciu się od grzechu. Odwrotnością postawy grzesznika jest natomiast człowiek kierujący się bojaźnią Pańską. Werset 11 stanowi początek nowego fragmentu⁴⁵ lub też rodzaj łącznika pomiędzy perykopami⁴⁶. Werset ten ponownie przywołuje znane ideały i ukazuje ich powiązanie: zachowanie Prawa, bojaźń Pańska, mądrość. Stanowi to kontrast zarówno z wcześniej opisywaną postawą grzesznika, jak i z kolejną perykopą (11-28)⁴⁷, która przedstawia charakterystykę głupca. Syracides ukazuje głupca w kontraście z postawą człowieka mądrego. Są

⁴⁴ Por. A. MINISSALE, *Siracide (Ecclesiastico)*. Versione, introduzione, note (Roma 1980) 61.

⁴⁵ Por. P.W. SKEHAN – A.A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 308n.; A. MINISSALE, *Siracide (Ecclesiastico)*, 113.

⁴⁶ Por. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus*, 108.

⁴⁷ Według J.G. Snaitha ww. 12-26 tamże, 108).

to dwa przeciwległe bieguny, które dotyczą tych samych rzeczy⁴⁸. Jednak mędrzec ostrzega, że mądrość nie opiera się jedynie na przyjęciu wykształcenia, wychowania, co wymaga w istocie zdolności i inteligencji, gdyż wykształcenie może zostać użyte do złych rzeczy: „Nie może zdobyć wykształcenia (οὐ παιδευθήσεται) ten, komu brak zdolności, ale jest zdolność, która przymnaża goryczy” (21,12). W wielu sytuacjach lepiej jest posiadać mniejsze zdolności, aniżeli przez nie zejść na drogę zagłady (por. 19,23-24)⁴⁹. Kolejne wersety tej perykopy ukazują cechy głupca. Nie przyjmuje on wiedzy (ww. 14-15), a jego wyjaśnienia w przeciwieństwie do mądrego stanowią ciężar (ww. 16-17). Mądrość głupiego jest jak ruina⁵⁰, co widać w jego słowach (w. 18). Do tematyki mowy jako miejsca uwidaczniania się głupoty nawiązują również ww. 25-28. W końcu zachowanie głupca ujawnia brak ogłady i dobrych manier (ww. 22-24). Bardzo obrazowe są ww. 19 i 21. Dla głupiego nauka, wykształcenie, wychowanie stanowi niesamowity ciężar: „Nauka (παιδεία) dla nierozumnego to pęta na nogi i jakby więzy na prawej ręce” (21,19). Pęta, dyby (πέδαί) zakładane na nogi to przede wszystkim znak poniżenia i niewoli (por. 2 Krl 25,7; 2 Krn 33,11; 36,6) lub też kara dla leniwego niewolnika (Syr 33,29). Podobnie kajdany (χειροπέδαί) zakładane na ręce obrazują zniewolenie i poniżenie człowieka (por. Na 3,10; Iz 45,14; Jr 10,1). Jednak mogą stać się one sposobnością, w której człowiek rozpozna swoje złe czyny (Hi 36,8-9). W języku metaforycznym Syracides używa tych obrazów podczas wyjaśniania trudu zdobywania mądrości. Zachęca swoich uczniów, aby poddali się temu kształceniu, które będzie odczuwalne jak „dyby i obroza” (6,24), ale z czasem zamieni się w „potężną obronę i szatę chwały” (6,29). A zatem dla każdego ucznia początek kształcenia wiąże

⁴⁸ Por. A. MINISSALE, *Siracide (Ecclesiastico)*, 113.

⁴⁹ Por. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus*, 108.

⁵⁰ Tekst syryjski: „więzienie” (ܩܠܘܨܐ ܕܠܘܒܐ). Por. N. CALDUCH-BENAG-ES – J. FERRER – J. LIESEN, *La Sabiduria del Escriba, Wisdom of the Scribe*, 146.

się z wielkim wysiłkiem, a nawet cierpieniem. Jednak problem polega na tym, że człowiek głupi zawsze będzie postrzegał naukę, wychowanie jako ciężar i niewolę. Nie dokona się w nim to przejście, które jest widoczne u człowieka mądrego: „Nauka (παιδεία) dla rozumnego jest jak ozdoba złota (κόσμος χρυσοῦς) i jak bransoleta (χλιδών) na prawym ramieniu” (21,21). Ta sama sytuacja dla człowieka mądrego staje się zaszczytem i wyniesieniem. Mądry odbiera pozytywnie trud nauki, a użyte tu metafory klejnotów odnoszą się do insygniów królewskich (por. 2 Sm 1,10)⁵¹. Czym mogłaby tu być przedstawiana nauka, kształcenie, wychowanie? Jest to z pewnością rzeczywistość bardzo wymagająca, zakładająca trud⁵². Człowiek mądry jest jednak w stanie wkalkulować trudny czas kształcenia, mając świadomość jego przyszłych owoców.

3.4. Życie mędrca

Cała Księga Syracycydesa kończy się poematem autobiograficznym (51,13-30)⁵³. Mędrzec opisuje w nim swo-

⁵¹ Por. P.W. SKEHAN – A.A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 308.

⁵² J.G. Snaith widzi tu swoisty trening umysłu: „Education refers to training of the mind for public life and scholarly study rather than for practical skills”. J.G. SNAITH, *Ecclesiasticus*, 108.

⁵³ W 11 grocie w Qumran znaleziono hebrajski poemat, wskazujący na Księgę Ben Syracha: 51,13-20a. W zwoju zawierającym psalmy, częściowo różniące się od tekstu masoreckiego, odkryto fragment hebrajskiego Syr 51,13nn., który oznaczono 11QPS^a. Fragment różni się znacznie od tekstu LXX, ale też od rękopisu kairskiego. Tekst opublikował i skomentował J.A. Sanders. Tekst 11QPS^a, mimo że w jakiś sposób odzwierciedla końcowe wyznanie autora o poszukiwaniu mądrości (Syr 51,13nn.), zawiera nowe wyrażenia nadające całej relacji autora do Mądrości wyrażnie antropologiczny, a nawet intymny charakter. J.A. SANDERS, „The Psalms Scroll of Qumran Cave 11 (11QPS^a)”, *Discoveries of the Judaean Desert of Jordan IV* (Oxford 1965) 79-85; por. M.R. LEHMANN, „11Q PS^a and Ben Sira”, *RQ* 11 (1983) 239-251; J.J. PUDELKO, „Wierny przyjaciel lekarstwem życia” (Syr 6,16). Koncepcja przyjaźni w Księdze Syracycydesa (RSB 28; Warszawa 2007) 42.

ją własną drogę kształcenia i nabywania mądrości⁵⁴; sam najpierw podjął niemały trud kształcenia. Podkreśla jednak wagę modlitwy oraz niezwykle obdarowanie przez Boga (ww. 13-17). Dzięki temu darowi trud okazał się do zniesienia, a nawet owocny (w. 16): „Nakłoniłem tylko trochę ucha mego, a już ją otrzymałem i znalazłem dla siebie rozległą wiedzę (παιδείαν)”. Mędrzec podkreśla w ten sposób, że to sam Bóg jest jego Nauczycielem⁵⁵. Kolejny wysiłek zmierza ku wiernemu zachowaniu Prawa (ww. 18-19), a i ten zostaje wynagrodzony Bożym dobrodziejstwem (ww. 20-22). Od w. 23 rozpoczyna się zachęta mędrca skierowana do niewyształconych. W tym objawia się pedagogiczna tożsamość Syracydesa⁵⁶. Mędrzec kieruje zaproszenie, aby przyjść, zatrzymać się „w domu pouczenia, nauki” (ἐν οἴκῳ παιδείας). Tak jak niegdyś mądrość szukała miejsca swego zatrzymania, przebywania wśród ludzi (24,7), tak teraz człowiek ma przybyć do domu pouczenia, aby zyskać mądrość. Mądrość zdobyta przez Syracydesa zostaje więc przekazywana jego uczniom. Jednak można zauważyć tu coś więcej. Forma zaproszenia znów

⁵⁴ Tekst znaleziony w Qumran sugeruje, że Syracydes mógł czerpać ideę z wcześniej istniejącego poematu. A. MINISSALE, *Siracide (Ecclesiastico)*, 246.

⁵⁵ Por. P.W. SKEHAN – A.A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 577.

⁵⁶ „Wydaje się on być uczonym w piśmie (38,24). Jego biegłość w studiowaniu, zgłębianiu Prawa, Proroków i innych Pism dotyczy jednak już tekstu spisane go, który może interpretować i dokonywać syntezy mądrości przekazywanej przez pokolenia. Syracydes łączy przy tym mądrość Bożą z ludzkim doświadczeniem, czerpiąc z historii Izraela. Rozwija swą naukę w licznych sentencjach. W jaki sposób dokonuje się przekaz? Autor sam wspomina o tym, jakoby był zwierzchnikiem szkoły. Zapraszał do domu pouczenia, (51,23), co wskazuje na konkretną aktywność na polu interpretacji i wyjaśniania świętych pism. Syracydes zalicza się bowiem do tych mędrców Izraela, którzy niejako wychowali się na przekazie spisane go tekstu świętego. Kieruje on następnie swe pouczenia do młodych uczniów, co w tekście przybiera charakterystyczny zwrot „synu” (np.: 3,12.17; 4,1). A zatem Syracydes jest mistrzem mądrości, którą rozwijał i przekazywał w formie aktywności pedagogicznej”. J.J. PUDELKO, „*Wierny przyjaciel lekarstwem życia*” (*Syr 6,16*), 27.

przywołuje słowa uosobionej mądrości z Prz 9,4n: „«Prostaczek niech do mnie tu przyjdzie». Do tego, komu brak mądrości, mówiła: «Chodźcie, nasyćcie się moim chlebem, pijcie wino, które zmieszałam»”. Okazuje się, że mędrzec objawia swoistą identyfikację z mądrością, którą otrzymał od Boga i którą przyjął w trudnym procesie wychowania. Dlatego też wzywa niewykształconych, aby zbliżyli się do niego, by mogli zdobyć mądrość⁵⁷. Kupowanie bez pieniędzy (51,25), co wskazuje na Boże obdarowanie, przywołuje wezwanie z Iz 55,1-3 oraz Prz 4,5-7. Jednak ten dar nie wyklucza trudu człowieka, o czym była już mowa wcześniej. Znowu powraca obraz trudu wyrażony tu w terminie „jarzmo, ciężar”, co wcześniej oddawała metafora „dyb i obroży” (por. 6,24). Zysk mędrca niewyobrażalnie przekracza jego wcześniejszy wysiłek (51,27), co ma zachęcić tych, którzy mądrości jeszcze nie posiadli. „Za naukę (παιδείας) dajcie wielką ilość srebra, a zyskacie z nią bardzo wiele złota”, to wezwanie z 51,28 należy traktować przenośnie⁵⁸. Tak jak złoto przewyższa wartość srebra, tak kształcenie, wychowywanie stanowi niezmiernie korzystną inwestycję. Człowiek wykazuje swą otwartość i gotowość do podjęcia trudu wychowania, a w zamian otrzymuje o wiele więcej. Mędrzec stanowi najlepszy przykład i efekt kształcenia. Współpracując z Bożym darem, staje się gotowy, aby dzielić się tym darem z innymi i w ten sposób pomnażać Bożą mądrość na ziemi.

4. PODSUMOWANIE

Zaprezentowane powyżej teksty z Księgi Syracydeśsa, choć nie ukazują całej perspektywy nauczania mędrca o wychowaniu, tworzą zwartą całość. Głównym celem literatury sapiencjalnej jest ukazanie istotnego ideału mądrości jako daru Bożego oraz sposobności uczestnictwa w tym darze przez człowieka. Wychowanie, powiązane

⁵⁷ Por. P.W. SKEHAN – A.A. DI LELLA, *The Wisdom of Ben Sira*, 577.

⁵⁸ Por. A. MINISSALE, *Siracide (Ecclesiastico)*, 248.

z bojażnią Pańską, czyli głębokim respektem do Bożych praw i Bożego prymatu nad światem, stanowi możliwość osiągnięcia daru mądrości. Takie wychowanie zakłada, z jednej strony, nadprzyrodzone ukierunkowanie człowieka, ale z drugiej wymaga postawy zaangażowania w poznawanie Bożych wymagań wobec człowieka. Wychowanie w ukierunkowaniu na Bożą mądrość zakłada też trud, który może być początkowo udręką dla człowieka wdrażającego się w określone postawy. Mędrzec nie ukrywa tych wymagań, stąd wychowanie, które zaleca, oznacza trudną drogę, ale świadomość celu ma umacniać motywacje przyjmującego kształcenie. Kolejną podstawą i narzędziem na drodze wychowania jest Tora, prawo Boże. Jest to źródło mądrości i skuteczne narzędzie wychowania oraz kształcenia. Zobywający naukę powinien na niej oprzeć swoje kształcenie. Wskazuje to na mocne zakorzenienie Syracyclesa w tradycji Izraela i potwierdzanie aktualności objawienia zawartego w Torze.

Mędrzec ukazuje, iż różne mogą być podejścia do kwestii wychowania. Są tacy, którzy wykazują brak wychowania, i tacy, którzy podejmując je, szybko zniechęcają się trudem z nim związanym. Jedyne mądry, otwarty człowiek będzie w stanie zrozumieć, że trud ten wyda właściwy owoc w swoim czasie. Wychowanie według Syracyclesa powinno być podjęte od młodości, ale wcale nie ogranicza się jedynie do młodego wieku. Dopiero długoletni trud wychowania objawi się w dojrzałym czy nawet starszym już człowieku. Najlepszym przykładem i wzorem wychowania staje się życie samego mędrca. Ten, kto sam w swoim życiu podjął trud kształcenia, formacji umysłu i postaw, staje się następnie edukatorem i wychowawcą następnych pokoleń.

Wszystkie te elementy skłaniają do stwierdzenia, że wychowanie u Syracyclesa posiada mocny fundament oparty na wierze i tradycji Ojców, których nośnikiem była Tora. Respektowanie Tory oznaczało prowadzącą do mądrości postawę bojażni Pańskiej. Człowiek jako odbiorca wychowania pozostaje wolny w swym wyborze, gdy jednak otwiera się na wychowanie, jest rzeczą słuszną

uświadomić mu trudy, które go czekają, oraz cel, do jakiego zmierza. Najlepiej, gdy ten cel jest już zauważalny w życiu tego, kto wychowuje.

Summary

The problem of biblical instruction and education is present in various aspects in the Book of Ben Sirach. This book contains a synthesis of tradition of biblical Israel but also shows openness to many positive elements of the Greek culture. Ben Sirach proposes a model of education based on the solid foundation of the Law of God contained in Torah. This model, respected through the attitude of fear of God, leads to true divine wisdom. Man in this process remains free. He can accept or reject Sirach's request for education. Accepting it he must be aware of the effort connected with the educational process and the goal this process should achieve. The process begins in adolescence although it will last for the rest of man's life. The best model of education should be the very life of wise men, who by their attitude are the best invitation for prospective students.

Keywords: The Book of Ben Sirach, biblical instruction and education, Hellenistic paideia, wisdom, fear of God, Torah, student wise and fool, life of wise men

Jolanta Judyta Pudelko PDDM
01-014 Warszawa
Ul. Żytnia 11
judyta.pd@gmail.com

Dr JOLANTA JUDYTA PUDELKO PDDM – ur. w 1974 roku w Krakowie, przynależy do Zgromadzenia Sióstr Uczennic Boskiego Mistrza, absolwentka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (2006). W latach 2007-2010 studiowała w Studium Biblicum Franciscanum (SBF) w Jerozolimie, gdzie uzyskała licencjat z nauk biblijnych i archeologii. Autorka książki: *Wierny przyjaciel*

*lekarstwem życia (Syr 6,16). Koncepcja przyjaźni w Księdze Syracydesa (RSB 28; Warszawa 2007) oraz kilkunastu artykułów o charakterze naukowym i popularnym. Wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie (PWTW). Jest również zaangażowana w duszpasterstwo biblijne i popularyzowanie *Lectio divina*. Członkini zwyczajna Stowarzyszenia Biblistów Polskich i przewodnik grup pielgrzymkowych w Ziemi Świętej.*